

آشنایی با مفهوم تاب آوری در اقتصاد

(Resilience)

اندیشکده صفای یزد

آذرماه 1399

www.Iranthink.ir

با پیدایش ویروس کرونا در شهر ووهان چین در تاریخ 12 دسامبر (18 آذر 1398) و اعلام رسمی شناسایی اولین بیماران در ایران در تاریخ 29 بهمن 1398 تا تاریخ نگارش این مطلب، حدود یکسال میگذرد و شاید بتوان ادعا کرد که در این یکسال برای اولین بار پس از جنگ جهانی دوم، همه دنیا درگیر یک بحران یا مسئله است که منجر به یک همدلی جهانی بین جوامع مختلف شده و امروز همه آنها دارای دردهای مشترک هستند.

تصورات اولیه مبنی بر گذرا بودن، و قابل کنترل بودن آن، درک واقعیت گسترش سریع، ماندگاری و تاثیرات دراز مدت آن بر همه ابعاد زندگی بشر را غیرقابل پیش بینی کرده بود اما نوع رفتار این ویروس و تاثیرات آن باعث شد که تغییرات رفتاری بر عادات و رویه های زندگی انسان ها به سرعت نمایان شود.

محدودیت های رفتاری با فاصله گذاری های اجتماعی، تغییر ملاقات ها و جلسات از فضای واقعی به فضای مجازی، توسعه کسب و کارها به حوزه آی تی از عمده ترین این تغییرات است.

تاثیرات اقتصادی این ویروس بر مولفه های اقتصادی به حدی شدید بود که بسیاری از کسب و کارها تحت تکانه های شدید ناشی از آن، دچار خسارات زیاد و بعضا برای همیشه به تعطیلی کشیده شدند.

توجه به مفهوم تاب آوری به همین دلیل از موضوعات قابل توجه و جذاب برای صاحبان بنگاههای اقتصادی و مدیران صنوف کسب و کار است که توجه به آن میتواند در مواجهه با حوادث مشابه فعالیت های اقتصادی را به نحو موثر مصونیت بخشد.

تاریخچه:

از دهه ۱۹۶۰ روانشناسان و روان پزشکان علاقه مند به سبب شناسی آسیب های روان به مطالعه روی کودکانی پرداختند که پیش بینی می شد به دلیل عوامل بیولوژیک خاص در خطر آسیب روانی باشند.

مشاهده ی عملکرد طبیعی برخی از این کودکان منجر به ارائه مفهومی به نام تاب آوری (Resilience) شده که به معنای عملکرد مناسب در یک بافت خطر زا بیان می شد.

اما به مرور زمان این مفهوم در دیگر ابعاد مختلف زندگی بشر کاربردهای مختلفی از خود را نمایان ساخت. هم اکنون این واژه از مفاهیم مهم در علوم مهندسی، اقتصاد، سیاست و بوده و دارای جایگاه ویژه در منظر متخصصان رشته های مختلف میباشد.

این کلید واژه امروزه در اقتصاد از جایگاه ویژه ای برخوردار است و اولین پژوهش صورت گرفته در خصوص تاب آوری اقتصادی مقاله تیرنی (1997) است و بعد از آن، امروزه این مفهوم در سطوح مختلف از کشور تا منطقه و حتی خانواده گسترش یافته است.

تعاریف:

تاب آوری در علوم مختلف و رشته های تخصصی به تناسب انتظار از ان دارای تعاریف متفاوتی است که البته همه آنها دارای وجه اشتراک در عمق معنایی دارند. در اینجا به چند نمونه از این تعاریف اشاره می کنیم:

- تاب آوری ، یعنی مهارتها ، خصوصیت ها و توان مندی هایی که فرد را قادر می سازد با سختی ها ، مشکلات و چالش ها سازگار شود و بر رویدادهای پراسترس غلبه کند. به عبارت دیگر ، تاب آوری ، زندگی کردن در دشواری و موفق بودن است.
- مفهوم تاب آوری نه فقط افزایش قدرت تحمل و سازگاری فرد در برخورد با مشکل است بلکه مهم تر از آن حفظ سلامت روان و ارتقاء آن است تاب آوری به افراد توانایی می بخشد تا با مشکلات و ناملایمات زندگی و شغلی روبرو شوند بدون اینکه دچار آسیب شوند و حتی این موقعیت ها را فرصتی بر ای رشد ارتقاء و رشد شخصیت خود مورد استفاده قرار دهند

برای تعریف تاب آوری چه در مفهوم و چه در عملیات بایستی بر دو مولفه اصلی:

1- شرایط بحران (وجود چالش و تنش)

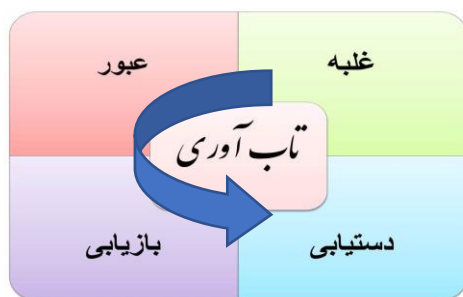
2- موفقیت (نتیجه خوب)

تکیه زد . به عبارت ساده تر این دو موضوع در هر تعریفی از تاب آوری ضرورتاً بایستی وجود داشته باشد.

هر تعریفی از تاب آوری بدون وجود یکی از این دو مولفه جامعیت لازم را نخواهد داشت.

علاوه بر دو مفهوم ضروری " بحران " و " موفقیت " در راه رسیدن به تعریفی از تاب آوری، به سه بعد زمانی ، "آینده" ، " حال " و "گذشته" نیز بایستی توجه داشت.

- حال: آنجا که تاب آوری نقش مقابله ای دارد تاب آوری در زمان حال ایفای نقش میکند
- آینده: آن هنگام که از بروز صدمه و آسیب پیشگیری میکند بهرمنند از قدرت موثر در آینده یا آینده نگری تاب آوری هستیم .
- گذشته: و هنگامی که از اثر بخشی تاب آوری برای بازیابی و باز توانی پس از آسیب و صدمات و یا تروما استفاده میکنیم در واقع از تاب آوری گذشته نگر بهره جسته ایم.

به بیان دقیق تر فرد ، خانواده ، جامعه ، اقلیم ، سامانه و سازمان تاب آور، بایستی بتواند بر چالش ها غلبه کند از موانع عبور کند و صدمات احتمالی را بازسازی ، ترمیم و بازیابی کند و به اهداف خویش دست پیدا کند.

تاب آوری در اقتصاد

مجموعه اقدامات و سیاستهایی که باعث تقویت توان و ظرفیت کشور برای مواجهه با نا اطمینانی های اقتصادی میشود را تاب آوری اقتصادی گویند.

از مهمترین ویژگیهای ذکر شده برای اقتصاد مقاومتی، تاب آور بودن اقتصاد است. تاب آوری اقتصادی مفهوم نسبتاً نوظهور در پژوهشهای اقتصادی است که جهت شاخص سازی و سنجش، نیاز به تبیین و تحلیل مفهومی دارد.

اولین پژوهش در خصوص تاب آوری اقتصادی مقاله تیرنی (1997) است و بعد از آن، امروزه این مفهوم در سطوح مختلف از کشور تا منطقه و حتی خانواده گسترش یافته است.

کشورها در مواجهه با تکانه های اقتصادی که ممکن است منجر به تغییر مسیر رشد و توسعه کشور گردد، عکس العمل های متفاوتی از خود نشان میدهند. عکس العمل ها و تمهیداتی که برای مواجهه با تکانه اتخاذ میشود به میزان استحکام اقتصادی یک کشور، نوع و شدت نقاط ضعف و تلاطم های اقتصادی بستگی دارد.

امروزه نگاه جهانی به مخاطرات (طبیعی، اجتماعی و ...) از تمرکز بر کاهش آسیب پذیری، به افزایش تاب آوری تغییر کرده است. در نتیجه کاربرد مفهوم جوامع تاب آور و راههای ایجاد و تقویت آنها کاربرد بیشتری یافته است.

افراد و مکاتب مختلف با توجه به دیدگاهها و رویکردهای خود به مقوله تاب آوری در حوزه اقتصاد توجه کرده و مطالعات خود را در راستای آن سازماندهی کرده اند. زمانی یک سیستم اجتماعی تاب آور است که بتواند تکانه های موقت یا دائم را جذب کرده و بدون اینکه ثبات خود را از دست بدهد، با شرایط به سرعت در حال تغییر، سازگار شود.

تاب آوری در اقتصاد مقاومتی:

اقتصاد ایران بر سر راه رسیدن به اهداف بالادستی با دو دسته از موانع رو به روست:

- مخاطرات و بحرانهای بیرونی (ناشی از بحران های بین المللی و تحریم های اقتصادی دشمنان است)
- مشکلات ساختاری و فرآیندی داخلی (از جمله تغییرات نرخ ارز، وابستگی به درآمدهای نفتی، نامناسب بودن فضای کسب و کار، بیکاری، رکود و عدم ثبات و ...)

جهت مدیریت و غلبه بر این دو دسته مانع و با هدف تأمین رشد پویا و بهبود شاخصهای مقاومت اقتصادی و دستیابی به اهداف مورد انتظار، سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی در بهمن 1392 توسط مقام معظم رهبری ابلاغ گردید.

در این سیاست ها بر افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب پذیری اقتصاد کشور (بند 12)، مقابله با ضربه پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز (بند 13) و مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرحهای واکنش هوشمند، فعال، سریع و به هنگام در برابر مخاطرات داخلی و خارجی (بند 22) تاکید شده است.

مولفه های تاب آوری

لذا یکی از رویکردهای اصلی سیاستهای کلی اقتصاد مقاومتی ارتقای تاب آوری اقتصادی کشور است که مستلزم ارتقای سطح تاب آوری اقتصاد ملی است. در خصوص توجه به اقتصاد مقاومتی و سنجش میزان تحقق آن، میتوان دو رویکرد کلی را مد نظر داشت:

- رویکرد اول: توجه به مطالعه در خصوص آسیب پذیریهای کشور و شناسایی و رفع آنهاست
- رویکرد دوم: توجه به تاب آوری و تقویت و ارتقای آن است.
-

به نظر میرسد رویکرد توجه به تاب آوری اقتصادی با توجه به ماهیت پویا و آینده نگری که دارد می تواند در راستای افزایش توان سازگاری اقتصاد در برابر مخاطرات موثرتر عمل کند.

لذا از این جهت نسبت به رویکرد توجه به آسیب پذیری اقتصادی در مطالعات اقتصاد مقاومتی ترجیح دارد.

یک اقتصاد تاب آور نیازمند سه چیز است:

- 1- هوشمندی در مقابله با تکانه ها و بحران ها
- 2- مقابله با اثرات منفی تکانه های (اختلالات) اقتصادی
- 3- انطباق با شرایط اقتصادی و ارتقاء بعد از بروز تکانه ها

تکانه ها و اختلالات میتوانند منشأ اقتصادی یا غیراقتصادی داشته باشند. ولی به هر حال اثرات قابل ملاحظه ای بر اقتصاد دارند. دسته بندیهای مختلفی از این تکانه ها ارائه شده است. در یک بیان کلی شوکها را به شوکهای خارجی و داخلی تقسیم میکنند. تحریم و بحرانهای مالی و اقتصادی بین المللی، منازعات نظامی و سیاسی، بحرانهای زیست محیطی و ... از جمله شوکهای خارجی هستند. این تکانه ها منحصر به فرد نبوده و در تجربه جهانی، برخی کشورها چندین تکانه را به طور همزمان تجربه کرده اند. اگر اقتصادی در مقابل همه این تکانه ها بدون هیچ گونه اثر پذیری بتواند به سلامت از آن عبور کند، این اقتصاد مستحکم است؛ اما وقتی اقتصاد تحت تأثیر اثرات منفی تکانه قرار گرفت و حداقل به همان مسیر قبلی خود بازگردد اقتصاد تاب آور است؛ و اگر نتواند به مسیر قبلی خود برگردد اقتصاد آسیب پذیر است.

طرحهای از قبل برنامه ریزی شده را تنها زمانی میتوان مورد استفاده قرار داد که بتوان حوادث و یا بحرانها را پیش بینی کرد و در اصطلاح این حوادث از نوع ریسکهای معمولی باشند که میتوان از آموزه های مدیریت ریسک استفاده کرد. اما در حوادث و رویدادهایی که قابلیت پیش بینی ندارند و این حوادث ماهیت نااطمینانی دارند بایستی بر تاب آوری تاکید شود. لازم به ذکر است که در عمده تعاریف تحلیل شده، تاب آوری در پاسخ به شرایط پیش بینی نشده ذکر شده است. این مطلب آشکار می سازد که چنانچه احتمال وقوع پیش آمدها و بحرانهای اقتصادی قابل محاسبه باشد و یا اینکه نوع پیش آمد و بحران قابل شناسایی باشد، با روشهای موجود مدیریت ریسک این دسته از بحرانهای اقتصادی و اثرات آنها قابل مدیریت می باشد.

لذا در مباحث مربوط به تاب آوری اقتصادی تاکید بر نااطمینانی های اقتصادی است که در این حالت احتمال وقوع و نیز نوع پیش آمد یا بحران قابل پیش بینی و شناسایی نیست. دلیل این مساله می تواند ناشی از این موارد باشد

- 1- گستردگی آن؛
- 2- عدم وقوع آن در گذشته؛
- 3- شدت اثرات و گستردگی تخریب.

یکی از روشهای تعریف مفاهیم، تعریف به ابعاد است. لذا تعریف تاب آوری اقتصادی به ابعادش (مضامین عالی شناسایی شده) عبارت است از: برنامه ریزی و آمادگی مواجهه، مقاومت و مقابله در برابر اثرات منفی، بازیابی و بهبود تخصیص منابع و سازگاری با شرایط بعد از بحرانهای اقتصادی. مضامین استخراج شده فوق را می توان ابعاد تاب آوری اقتصادی و مضامین سازمان را مولفه های تشکیل دهنده هر یک از این ابعاد به شمار آورد. لذا با توجه به این مضامین، مفهوم تاب آوری اقتصادی و ابعاد و مولفه های تشکیل دهنده هر کدام عبارتند از:

1- برنامه ریزی و آمادگی:

نقش برنامه ریزی و آمادگی عبارت است از شناخت، پیش بینی و آینده نگری عوامل به وجود آورنده تکانه ها و بحرانهای اقتصادی و عوامل تاثیرگذار بر آنها، تا بتوان در حد امکان از این حوادث اجتناب کرد و یا حتی الامکان آسیب و خسارات وارده را کاهش داد.

2- مقاومت و مقابله:

سیاست افزایش توان جذب، مقابله و مقاومت در مقابل تکانه ها به این منظور است که بتوان پاسخ و واکنش مناسب به بحرانهای اقتصادی نشان دهد و در نتیجه توان ایستادگی در مقابل اثرات زیان بار تکانه ها تقویت شود

3- بازیابی و بهبود:

نتیجه اقدامات سیاستی در راستای بازیابی و بهبود سریع که باعث بازگشت به حالت قبل از تکانه و یا حفظ عملکرد و سرمایه قبلی میشود را میتوان بازیابی و بهبود تاب آوری اقتصادی قلمداد کرد.

4- سازگاری:

یادگیری و آموزش تجربیات مواجهه با تکانه ها و استفاده از ظرفیت های در اختیار

توصیه هایی به شرکت ها و بنگاه های اقتصادی

مفهوم تاب‌آوری، برای مقابله سازمان یا بنگاه اقتصادی با مخاطرات محیطی و موقعیت‌های چالشی بکار گرفته می‌شود. این مفهوم موجب تقویت نگرش و رفتارهای سازنده مدیران بنگاه‌های اقتصادی شده و توانایی‌های آنها را در مواجهه با بحران‌های پیش‌رو بهبود می‌بخشد. با ارتقا سطح تاب‌آوری، سازمان در برابر مشکلات، مقاومت بیشتری از خود نشان داده و مدیران نیز تصمیمات صحیح‌تری را برای بقا و پایداری سازمان اتخاذ می‌کنند. در این بخش ۸ توصیه برای افزایش تاب‌آوری برای غلبه بر بحران‌ها، به شرکت‌ها و کسب و کارها پیشنهاد می‌گردد.

پیشنهادات:

- 1- به منظور برنامه ریزی بهتر و آمادگی بیشتر در مواجهه با تکانه های اقتصادی لازم، است که جامعه در شرایط ایده آل یا نسبتا ایده آلی از لحاظ متغیرهای اصلی رفاهی باشد. علاوه بر این فعالیت اقتصادی افراد و نهادها مستلزم داشتن مهارت و توانمندی است که بتوانند در بستری که آزادی اقتصادی و رقابت واقعی در آن جریان دارد به فعالیت بپردازند و در نهایت بایستی درآمدهای حاصله از فعالیت اقتصادی به صورتی منصفانه و عادلانه توزیع شود.
- 2- اقتصاد زمانی مستحکم است و میتواند در مقابله با تکانه های اقتصادی مقاومت کند که جریان وجوه و پولهای رد و بدل شده میان فعالان اقتصادی به درستی مدیریت شود لذا نیازمند سیاستهای پولی کارآمد است و این امر تحقق پیدا نمیکند مگر اینکه دولت به عنوان ناظر و تسهیل گر امور اقتصادی، سیاستهای مناسب و کارایی داشته باشد. در تبیین مفهوم، ابعاد و مولفه های تاب آوری اقتصادی کنار این دو دسته سیاست، ضمن بهره گیری از دیپلماسی اقتصادی قوی و پویا، بایستی وابستگی بودجه دولتی به درآمدهای نفتی در حداقل ممکن باشد تا اقتصاد از نوسانات بازار نفت کمترین تاثیرپذیری را داشته باشد، علاوه بر این با تنوع شرکای تجاری (خصوصا همسایگان)، هنگام مواجهه با تکانه های اقتصادی، بتوان از ظرفیت خارجی در راستای مقابله با تکانه استفاده کرد و لذا اقتصاد نیازمند اتخاذ سیاستهای روشنی در بخش تجارت خارجی است.
- 3- جهت بازیابی عملکردهای اقتصاد لازم است که زیرساختهای اقتصادی در وضعیت مناسبی قرار داشته باشند. علاوه بر این بعد از بروز تکانه، به دلیل صدمه دیدن بخشی از منابع، بهترین و سریعترین راه بهبود وضعیت اقتصادی افزایش بهره وری و استفاده بهتر از امکانات موجود است.
- 4- بعد از بروز تکانه های مختلف در اقتصاد، سازوکارهای تخصیص منابع دست خوش تغییرات مختلفی می شود ضمن اینکه در شرایط جدید، روابط و قراردادهای جدید اقتصادی جدیدی شکل می گیرند. بنابراین جهت استفاده از فرصتهای جدید در شرایط بعد از تکانه ها، بایستی سرمایه های جدید شکل بگیرند و برای استفاده بهتر از فرصتهای جدید و یا خلق فرصتهای جدید، اقتصاد دانش بنیان در کنار تقویت قدرت خلاقیت و نوآوری زمینه را برای رشد بیشتر از قبل از بروز تکانه فراهم می کند. در بلند مدت مقاومت بدون تعدیل نمیتواند مطلوب باشد، چرا که ممکن است باعث عدم انعطاف و در نتیجه قفل شدن اقتصاد شود. لذا قدرت تعدیل و تطبیق با شرایط جدید برای اقتصاد تاب آور نیز مهم است چرا که تغییرات جدید در اقتصاد میتواند باعث به وجود آمدن فرصتهای جدیدی برای توسعه بشود.
- 5- از آنجاییکه تعریف ارائه شده از تاب آوری اقتصادی مبتنی بر شناخت نااطمینانی است، لذا انجام پژوهشهای دقیق جهت شناخت ماهیت، آثار و نحوه مواجهه با نااطمینانی ها و ساخت شاخص های بومی مبتنی بر تعاریف تاب آوری و شناسایی متغیرهای مرتبط با هر کدام، در بخشها و سطوح مختلف اقتصادی ضرورت دارد.

دبیرخانه اندیشکده صفای یزد

آذرماه 1399

www.Iranthink.ir